

SAMHÄLLSKUNSKAP 7-9

Besök gärna
www.capensis.se

CAPENSIS FÖRLAG AB

INNEHÅLL

INDIVIDER OCH GEMENSKAPER	9	INFORMATION OCH KOMMUNIKATION	43	Europa, Sverige och mänskliga rättigheter	76	Samhällets syn på brott, straff och vård	118
UNGDOMARS IDENTITETER, LIVSSTILAR OCH VÄLBEFINNANDE	10	MEDIER	44	Ord, begrepp och frågor	77	Brottsliga miljöer	119
Tio faktorer som påverkar dina identiteter	11	Det fria ordet	45	ORGANISATIONERS ARBETE FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA	78	Brottsoffer	120
Gruppidentitet	14	Vem betalar för massmedia?	46	FN-organisationer	79	Ord, begrepp och frågor	121
Ord, begrepp och frågor	16	Övning: Olika sorters reklam	46	Oberoende frivilligorganisationer	80	SAMHÄLLSRESURSER OCH FÖRDELNING	123
SVERIGES BEFOLKNING	18	Gratis massmedia	47	Enskilda individers arbete	82	SAMHÄLLSEKONOMI	124
Var bor vi idag?	19	Övning: Reklam eller smak?	47	Filantrop	84	Privatekonomi	125
Övning: Var vill du bo?	19	Vad är en nyhet?	48	Övning: Filantroper	84	Företagens ekonomi	126
Befolkningspyramiden	20	Övning: Är nyheten intressant?	48	Ord, begrepp och frågor	85	Offentlig ekonomi	127
Skillnader mellan kommuner	22	Mediabilder	49	KRÄNKNINGAR AV DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA	86	Övning: Kerim och välfärden	127
Ord, begrepp och frågor	23	Dagstidningar	50	Olika typer av kränkningar	88	Kommunernas ekonomi	128
Övning: En vanlig familj	23	Dagstidningarnas ledare	51	Övning: Traditioner	89	Regionernas ekonomi	129
SVENSKA VÄLFÄRDSSTRUKTURER	24	Övning: Två ledare	51	Kränkningar i Sverige	92	Statens ekonomi	130
Kommun, region och stat	25	Källkritik	52	Övning: Diskriminering	94	Bankernas roll i ekonomin	131
Kommunernas uppgifter	26	Övning: Metapedia	52	Ord, begrepp och frågor	95	Pengar	132
Regionens uppgifter	28	En analysmodell	53	NATIONELLA MINORITETER	96	Inflation	133
Övning: Din region	28	Övning: Integration i Frivåla kommun	54	Vem tillhör en nationell minoritet?	97	Det samhällsekonomiska kretsloppet	134
Socialförsäkringar	29	Massmedia och demokrati	56	Övning: Etnisk tillhörighet	97	Hög- och lågkonjunktur	135
Övning: Bidragsberoende	29	Övning: Din mediakonsumtion	56	Judar och romer	98	Arbetslöshetens orsaker	136
Arbetslöshetsförsäkring	30	Massmedia i diktaturer	57	Tornedalingar och sverigefinnar	99	Övning: Antalet utbildningsplatser	136
Privatiseringar	31	Ord, begrepp och frågor	58	Samer	100	Arbetsmarknadspolitik	137
Övning: Hur mycket ska vara privatiserat?	31	INTERNET	60	Ord, begrepp och frågor	101	Ord, begrepp och frågor	138
Ord, begrepp och frågor	32	Underhållning via internet	61	DEMOKRATISKA FRI- OCH RÄTTIGHETER	102	GLOBALISERING	140
INTEGRATION	34	Tillgänglig ”fakta” via internet	62	Direkt och representativ demokrati	103	BNP	141
Integration - vad kan vi göra?	35	Uppslagsverk eller wikis?	63	Demokrati i vardag och skola	104	Frihandel	142
Integration gäller alla	36	Ansvarsfull användning av sociala medier	64	Övning: Demokrati i skolan	104	Ekonomisk globalisering	143
Övning: Diskutera begrepp	36	Några av internets baksidor	66	Korruption	105	Sveriges ekonomiska utveckling	144
Assimilering	37	Ord, begrepp och frågor	68	Etiska och demokratiska dilemman	106	Handel med utlandet	145
Segregation	38	RÄTTIGHETER OCH RÄTTSSKIPNING	69	Övning: Civil olydnad	107	Ord, begrepp och frågor	146
In- och utvandring	39	DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA	70	Ord, begrepp och frågor	108	ARBETSMARKNAD OCH ARBETSLIV	148
Bakgrunden spelar roll	40	FN och de mänskliga rättigheterna	71	RÄTTSSYSTEMET I SVERIGE	110	Vad ska du bli?	149
Integration i ett internationellt perspektiv	41	FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna	72	Brott i siffror	111	Övning: Yrkesliv i förändring	149
Ord, begrepp och frågor	42	Övning: Båten	73	Rättsväsendet	112	Sveriges arbetsmarknad	150
		FN-konventioner	74	Domstolar	113	Arbetsmarknadens parter	151
				Från brott till straff	114	Lagar på arbetsmarknaden	152
				Svenska lagar	116	Kollektivavtal	153
				Svensk familjelagstiftning	117	Lön	154
						Entreprenörskap	155
						Ord, begrepp och frågor	156

EKONOMISKA RESURSER, MAKT OCH INFLYTANDE	158	USA - ett exempel	199
Jämlikhet, jämställdhet och rättvisa	159	Stats- och styrelseskick - en översikt	200
Övning: Ett rättvist och jämlikt samhälle	159	Ord, begrepp och frågor	201
Hushållens ekonomi - hushållstyp och sysselsättning	160	FN, KONFLIKTER, KONFLIKT- HANTERING OCH HOTBILDER	202
Hushållens ekonomi - etnicitet och kön	161	Aktörer på den internationella arenan	203
Pengar och kunskap	162	FN - uppdrag och organisation	204
Hållbart samhälle	163	Orsaker till krig och konflikter	206
Ord, begrepp och frågor	164	Folkrätt och konfliktlösning	207
DIGITALISERINGENS BETYDELSE	165	Hotbilder	208
Ord, begrepp och frågor	166	En bättre värld	209
		Ord, begrepp och frågor	209
BESLUTSFATTANDE OCH POLITISKA IDÉER	167	EUROPEISKT OCH NORDISKT SAMARBETE	210
POLITISKA IDEOLOGIER	168	EU:s utveckling	212
Liberalismen	169	Kandidatländer	214
Konservatismen	170	EU idag	215
Marxismen	171	EU:s politik	216
Fascismen	172	EU och Ryssland	218
Partier med liberal och konservativ historia	174	EU och Sverige	219
Partier med marxistisk historia	176	Norden - historia och samarbete	220
Partier med fascistisk historia	177	Ord, begrepp och frågor	222
Övriga partier	178	ATT PÅVERKA BESLUT OCH SAMHÄLLSUTVECKLING	224
Ord, begrepp och frågor	179	Tre demokratimodeller	225
SVERIGES POLITISKA SYSTEM	180	Att påverka den politiska makten	226
Val	182	Att påverka den ekonomiska makten	228
Riksdag och regering	183	Övning: Bojkott	228
Förhållandet mellan riksdag och regering	184	Metoder för privatpersoner att påverka	229
Riksdagens arbete	185	Övning: Att påverka	229
Förvaltningen	186	Ord, begrepp och frågor	230
Kontroll av makten	187	REGISTER	231
Beslutsfattande i kommuner och regioner	188	VÄRLDSKARTA	234
Hur fungerar EU?	190	BILDFÖRTECKNING	236
EU:s demokratiska underskott	191		
Ord, begrepp och frågor	192		
OLIKA STATS- OCH STYRELSESKICK	194		
Författning	195		
Demokratier och diktaturer	196		
Mellan demokrati och diktatur	197		
Några perspektiv på styrelseskick	198		

UNGDOMARS IDENTITETER, LIVSSTILAR OCH VÄLBEFINNANDE

Vi människor är lika på många sätt. Alla behöver mat, vatten, boende, omtanke och kärlek. Vi är också olika.

Personlig identitet

Din identitet är grunden för ditt sätt att leva. Vilka personer du umgås med och vilka föreningar du är medlem i är en del av din identitet.

Det är inte säkert att du och din omgivning uppfattar dig på samma sätt. Hur du uppfattar dig själv kallas för personlig identitet. En person blir ofta medveten om sin identitet under tonåren.

Identitet kan ses som ett uttryck för den du är eller den du upplever dig vara. Du är säkert på olika sätt när du är hemma, i skolan eller hemma hos en kompis. Det är normalt att ibland känna sig och uppföra sig på olika sätt i olika situationer. Vissa delar av din identitet är troligtvis tydligare än andra.

Välbefinnande

Välbefinnande handlar om hur vi mår och hur vi trivs. Ditt välbefinnande påverkas till exempel av hur du har det i skolan, vilka kompisar du har och om din kropp är frisk.

Det är inte säkert att du trivs med alla delar av din identitet, vilket kan vara jobbigt. Hur du klarar av att växla mellan olika delar av din identitet beror bland annat på hur stora skillnader det är mellan dem.

Under tonåren förväntas du kunna ta mer ansvar och göra egna val när det gäller vänner, fritid och framtida yrke. Kraven på dig ökar, men samtidigt ökar också möjligheterna för dig att styra ditt liv!

Livsstil

Livsstil är hur du lever ditt liv. Du kanske är vegan, lyssnar på klassisk musik och är piercad. Troligen känner du då samhörighet med andra som är veganer och lyssnar på klassisk musik.

TIO FAKTORER SOM PÅVERKAR DIN IDENTITET

Vår identitet är till största delen inlärd i samspel med andra människor. Vi påverkas av andra och andra påverkas av oss.

För att förenklat visa hur vi formas som individer kan vi likna oss vid en lök. Längst in i löken finns en fast kärna. Runt kärnan finns olika lager av skal. Varje lager kan ses som en del av din identitet. En del skal är tjockare medan andra är tunnare. Alla skal är en del av dig, men deras betydelse varierar under olika delar av ditt liv. Det är olika faktorer som påverkar hur lökens skal bildas och utvecklas.

Varje lager av en lök kan ses som en del av din identitet.

1. Biologiska faktorer

En del av din identitet har en biologisk förklaring. De biologiska faktorerna påverkar främst kärnan i löken. Kärnan är svårare, ibland omöjlig, att förändra.

De biologiska faktorerna styrs av ditt kön och de arvsanlag som du bär med dig. Vi föds med vissa kroppsliga kännetecken, till exempel hårfärg, ögonfärg och längd. Att vara lång kan ge ett starkare självförtroende, men det kan också upplevas som negativt att vara längre än alla andra.

Hur du upplever ditt kön påverkar också din identitet. Mycket av det som upplevs som skillnader mellan pojkar och flickor är skillnader som är skapade av samhället. Det kallas genus eller könsroller.

Många psykologer tror att alla människor har de åtta grundkänslorna rädsla, ilska, glädje, avsky, ledsamhet, förvåning, avsmak, skuld/skam och nyfikenhet/intresse inom sig. Hur starka de är och vilka uttryck de tar sig varierar däremot.

2. Sexuell läggning

Sexuell läggning är en annan viktig faktor. De

flesta är heterosexuella, det vill säga blir förälskade och känner sexuell attraktion till personer av motsatt kön. En del känner så för de som har samma kön (homosexualitet) eller känner så för både motsatt kön och samma kön (bisexualitet).

Att inte känna sexuell attraktion kallas asexualitet. Asexuella personer kan bli förälskade, ha behov av närhet, vilja ha en partner och vilja ha barn.

3. Socioekonomisk bakgrund

Med socioekonomisk bakgrund menas under vilka förhållanden vi har levt våra liv. Även om Sverige ofta beskrivs som ett jämlikt land finns det skillnader i ekonomi och möjligheter till meningsfull fritid.

Att oroa sig för att pengarna inte ska räcka skapar stress. Att kunna delta i flera organiserade fritidsaktiviteter per vecka och att åka på semester flera gånger om året ger erfarenheter som påverkar identiteten. Den påverkas också av att inte kunna göra sådana saker.

4. Familjen

Den närmaste familjens historiska, kulturella och geografiska rötter påverkar oss under hela livet. Våra värderingar om vad vi anser är rätt och orätt påverkas därför av familjen. En person kan dock vara medlem i olika familjer samtidigt.

Språket som talas hemma är ofta det språk som vi identifierar oss mest med. Det är också det språk vi uttrycker våra känslor bäst med.

Davids familj

David: ”Jag bor varannan vecka hos mamma och varannan vecka hos pappa. Hos pappa är jag yngst. Hans nya fru har tre barn. Hemma hos mamma är jag det enda barnet och jag får hjälpa till mycket genom att städa och plocka undan. Pappas nya fru gör allt själv och vill ha allt på ett särskilt sätt. En del av mig tycker att det är skönt att inte behöva hjälpa till så mycket, men det gör också att jag inte tycker att jag är med i pappas familj så mycket.

Mamma och jag är mer ett team. Hos mamma äter vi alltid vegetarisk mat. Hos pappa blir det mer kött - det är bra. Mycket är samma förstås: bädda sin egen säng, lägga sig i hyfsad tid och göra läxor. På sätt och vis tycker jag att jag är två olika David. Den lille David som inte behöver göra så mycket och den ansvarsfulle David som alltid hjälper till.”

Nadjas familj

Nadja: ”När jag pratar svenska med min mamma känns det konstigt, som om vi känner varandra på ett annat sätt. Det blir lite stelt. Med mina kompisar pratar jag alltid svenska. Jag tänker mest på svenska. Om jag blir arg och när jag räknar blir det på mitt modersmål, det vi pratar hemma. Jag tror språket påverkar mig mycket. På mitt modersmål är jag kanske lite klokare.”

VEM ÄR JAG EGENTLIGEN?

Biologiska faktorer
Sexuell läggning
Socioekonomiska faktorer
Familjen
Skolan
Vänner
Fritid
Etnicitet
Massmedia
Normalitet

5. Skolan

Ungdomar och barn tillbringar en stor del av sin tid i skolan. Lärarnas förväntningar och andra elevers uppfattningar om dig blir en del av din identitet. För de flesta i Sverige är skolan något positivt, men för en del är skolan en mardröm med utanförskap, mobbning och vantrivsel.

6. Vänner

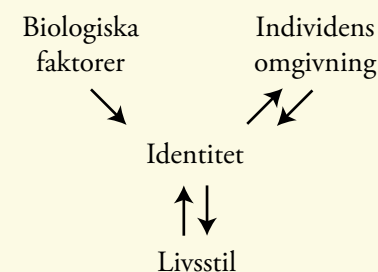
I tonåren är vänner viktiga. Vänner delar åsikter, intressen och ofta klädstil. De kan prata om ”allt”. En del vänner finns kvar resten av livet, medan andra försvinner. Två vänner kanske sakta växer ifrån varandra eller blir osams. Det kan göra mycket ont att bli av med en vän eftersom han/hon ofta upplevs som en del av oss själva. Förhoppningsvis dyker det upp nya vänner.

7. Fritid

Både organiserad och oorganiserad fritid påverkar våra identiteter. Att vara medlem i en förening innebär exempelvis att vi förväntas följa vissa regler och kanske bära vissa kläder. Det kan innebära att vi känner gemenskap och får struktur i livet.

Oorganiserad fritid som att vara med kompisar, spela spel och titta på tv är också viktig. Det är en

IDENTITET OCH LIVSSTIL

chans att koppla av och möta andra - via internet eller i verkligheten - samt att få nya perspektiv.

8. Etnicitet

Med etnicitet menas ofta historiska, kulturella och/eller geografiska rötter som vi upplever att vi delar med andra människor. Vi behöver inte bo i samma land för att ha samma etniska identitet.

Många känner att de har flera olika etniska identiteter. En person kan i vissa sammanhang känna mer för viss kultur och historia, men i andra sammanhang känna något helt annat. Att känna att man inte har någon etnisk identitet, att ha en etnisk identitet eller att ha flera olika etniska identiteter påverkar också den personliga identiteten.

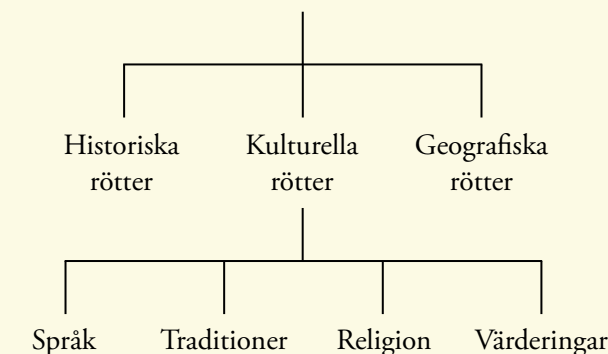
9. Massmedia

Budskap som sprids via massmedia, det vill säga via internet, tidningar, tv och radio, påverkar oss på många sätt, till exempel hur vi ska se ut och vad vi ska tycka. Det är viktigt att fundera över hur innehållet i massmedia påverkar oss. Handlar det om att få oss att köpa något, att roa oss eller att ge saklig information?

10. Normalitet

Människor vill i allmänhet känna sig unika och

ETNICITET

lite speciella, men inte för annorlunda. Det som anses vara normalt i samhället är det som vi jämför oss med och jämförs med. Vad som uppfattas som normalt av samhället, det vill säga normaliteten, påverkar vår identitet. Det kan upplevas som jobbigt att avvika för mycket. Vad som anses vara normalt varierar dock över tid.

Genom olika lagar försöker regeringen och riksdagen påverka medborgarna i Sverige om vad som ska anses vara normalt. Ett exempel är lagar som förbjuder diskriminering. En individ får inte kränkas eller behandlas annorlunda för att han/hon avviker från normen. Ett annat exempel är att sedan 2009 kan samkönade par ingå äktenskap på samma villkor som olikkönade par.

Även budskap som sprids via massmedia påverkar oss gällande vad som ska anses vara normalt, till exempel vad en flicka eller pojke bör leka med.

Det är viktigt att möten äger rum mellan olika individer i samhället. När människor möts och umgås ökar ofta förståelsen och respekten för varandra eftersom det normala tar sig olika uttryck. Det är viktigt att dessa möten verkligen äger rum. Vad skulle hända om varje enskild skola endast skulle ha elever med samma kulturella och historiska rötter?

INTEGRATION GÄLLER ALLA

När nya människor kommer till ett land uppstår möjligheter och utmaningar. Integration ger en ökad förståelse mellan grupper i samhället. Om integrationen fungerar väl innebär det att de nya invånarna i landet får lika goda möjligheter att leva ett gott liv som de som är födda i landet. Alla kan då vara med och utveckla samhället, vilket alla tjänar på.

Integration oavsett bakgrund

För att ett samhälle ska bli och vara integrerat måste alla människor och grupper hjälpa till. Både de som bor i landet sedan tidigare och de som har flyttat dit måste samarbeta för att samhället ska bli integrerat. Svenskar med utländsk bakgrund måste lära sig att förstå samhället som de har kommit till samtidigt som svenskar med svensk bakgrund måste acceptera de nyinflyttade.

Tolerans och intolerans

Tolerans innebär att acceptera och respektera att människor och grupper är olika - att ha respekt för andras åsikter och beteenden. Det är viktigt med tolerans för att integrationen ska fungera.

Sverige är ett mångkulturellt samhälle. Av landets drygt tio miljoner invånare har 26 % utländsk bakgrund. I Botkyrka kommun har 60 % utländsk bakgrund, i Piteå kommun 8 %. Alla måste, oavsett svensk eller utländsk bakgrund, respektera och ta hänsyn till varandra i det svenska samhället.

Motsatsen till tolerans är intolerans. Intolerans är att ha brist på respekt för andras åsikter eller beteenden.

Integration tar tid

Integration kan aldrig betyda att alla ska tvingas att bli exakt likadana (gällande exempelvis kultur, religion och värderingar) som människorna i det nya hemlandet. En nyinflyttad person kan dock inte fortsätta att leva sitt liv som om han/hon fortfarande vore kvar i sitt hemland.

Integration sker inte av egen kraft. Människor måste arbeta långsiktigt och aktivt med integration. Först då kan ett integrerat samhälle uppstå.

Motivera din rangordning. Assimilering, diskriminering, främlingsfientlighet, främlingshat, främlingsrädsla, fördom, integration, intolerans, rasism, segregation och tolerans.

ÖVNING: DISKUTERA BEGREPP

Det finns fler begrepp som används när integration diskuteras.

Rangordna begreppen med det mest negativa först.

ASSIMILERING

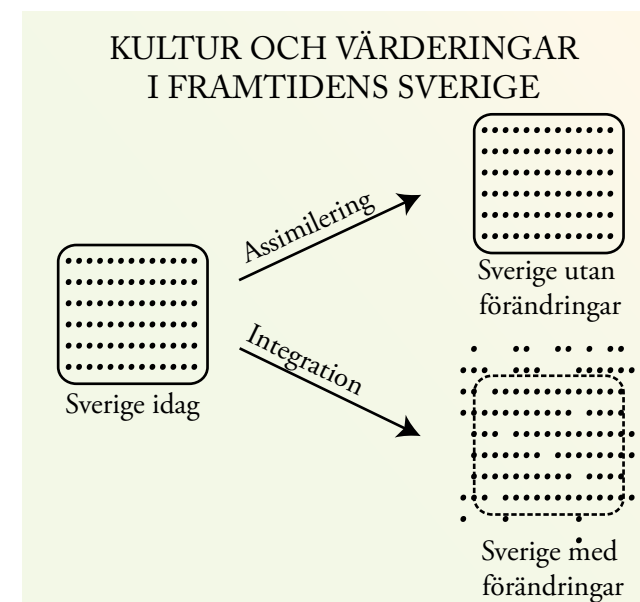
Assimilering innebär att medborgare med utländsk bakgrund anpassar sig till dem som redan bor i landet.

Frivillig assimilering

När assimilering sker långsamt kan personer med utländsk bakgrund successivt anpassa sig till samhället. Då är det troligare att assimileringen sker frivilligt.

Påtvingad assimilering

Påtvingad assimilering som inte sker på frivillig väg ger varje människa endast ett litet utrymme att tro, tycka och tänka som han/hon vill. Är påtvingad assimilering ens möjlig?

En prick kan motsvara svensk husmanskost som byts ut mot pizza och hamburgare. En prick kan även vara svenskarnas beteende att stå i en ordnad kö som i framtiden skulle kunna bli att köa i en stor klump.

Assimilering i svensk politik

Ordet assimilering har åter blivit aktuellt i den politiska debatten sedan Sverigedemokraterna började använda begreppet.

I Sverigedemokraternas principprogram (hämtat från sd.se 2018-11-14) står bland annat:

Som assimilerad till den svenska nationen räknar vi den med icke-svensk bakgrund som talar flytande svenska, uppfattar sig själv som svensk, lever i enlighet med den svenska kulturen, ser den svenska historien som sin egen och känner större lojalitet med den svenska nationen än med någon annan nation.

I Liberalernas partiprogram finns inte begreppet assimilering. I partiprogrammet (hämtat från liberalerna.se 2018-11-14) står bland annat:

Vad som räknas som svenskt är inte statiskt. Traditioner, sociala normer och livsstilar kommer alltid att förändras, och vetenskapen om detta ger också en trygghet i mötet med nya influenser.

I ett samhälle som betonar assimilering gör vissa människor som kameleonterna - de anpassar sig för att inte sticka ut.

DEMOKRATISKA FRI- OCH RÄTTIGHETER

I ett demokratiskt land kan politiska partier informera fritt om sin politik. Vid större politiska möten är det vanligt med polisinsatser för att säkra de demokratiska fri- och rättigheterna. Här är det Sverigedemokraternas partiledare Jimmie Åkesson talar på ett torgmöte.

Demokrati kan betyda många olika saker. Det kan handla om att fatta beslut, att visa respekt för varandra eller handla om människors lika fri- och rättigheter. Demokrati är något som många vill att alla länder i världen ska utvecklas mot.

De demokratiska fri- och rättigheterna

De demokratiska fri- och rättigheterna innehåller flera olika delar. Här följer några.

Yttrandefrihet - frihet att få uttrycka sina åsikter i tal, skrift och bild.

Åsiktsfrihet - frihet att få uttrycka sina åsikter.

Informationsfrihet - frihet att få inhämta och ta del av information.

Mötesfrihet - frihet att få delta i möten.

Föreningsfrihet - frihet att få bilda föreningar.

Demonstrationsfrihet - frihet att få ordna och delta i demonstrationer.

Religionsfrihet - frihet att få utöva sin religion.

Rösträtt - rätt att få rösta i fria, hemliga och regelbundet återkommande politiska val.

De demokratiska fri- och rättigheterna hotas om det förekommer maktmissbruk (korruption) i samhället.

Skillnaden mellan fri- och rättigheter

Skillnaden mellan demokratiska fri- och rättigheter kan exemplifieras med yttrandefriheten. När det råder yttrandefrihet har ingen rätt att hindra någon annan från att yttra sin åsikt. Yttrandefriheten blir en rättighet först när staten garanterar att var och en har yttrandefrihet.

DIREKT OCH REPRESENTATIV DEMOKRATI

I ett land är det ofta flera miljoner invånare som har rösträtt. Det är omöjligt att samla alla människor eller ordna folkomröstning varje gång ett beslut ska fattas.

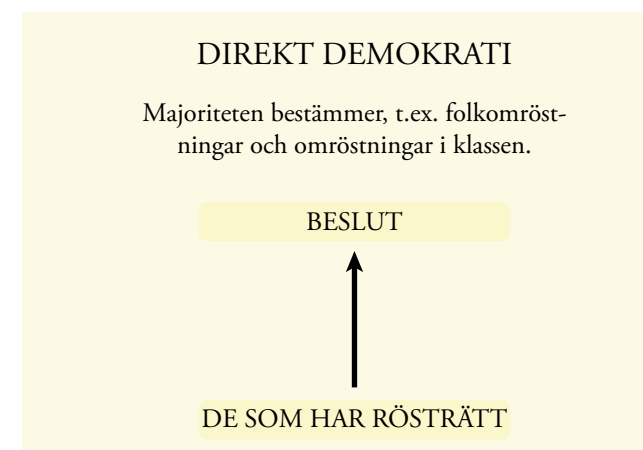
Majoritetsprincipen

När ett beslut måste fattas gäller majoritetsprincipen - förslaget som får flest röster vinner. De som har en annan uppfattning än majoriteten är skyldiga att acceptera beslutet. Det är viktigt att majoriteten har respekt och förståelse för minoritetens uppfattning.

Ju mer tid det finns att diskutera sig fram till ett förslag desto fler kommer att känna till de olika uppfattningarna som finns. Förhoppningsvis känner sig fler delaktiga. Kunskap om och förståelse för varandras uppfattningar är något som både majoriteten och minoriteten tjänar på.

Direkt demokrati

Direkt demokrati innebär att de personer som har rösträtt får rösta i en fråga och det förslag som får flest röster vinner. Ett exempel på direkt demokrati är en omröstning i klassen.

I Sverige finns möjligheten att ordna folkomröstningar där medborgarna får ta ställning till en viss fråga. Det har varit folkomröstningar om alkoholförbud, högertrafik, pension, kärnkraft, EU-medlemskap och införandet av euron som valuta. År 1955 röstade exempelvis 83% av svenskarna nej till att införa högertrafik och 1994 röstade 52% av den svenska befolkningen ja till ett EU-medlemskap.

Kommuner kan också ordna folkomröstningar, till exempel om nedläggning av skolor, mottagning av flyktingar eller delning av kommunen.

Representativ demokrati

Vid representativ demokrati väljs representanter. Det kan vara elevrådsrepresentanter eller politiker. I ideella föreningar är principen likadan. Där väljs en styrelse som representerar medlemmarna.

I Sverige väljs representanter till kommunfullmäktige, regionfullmäktige, riksdagen och EU-parlamentet. Personerna som väljs representerar väljarna, det vill säga befolkningen. Representativ demokrati kallas även indirekt demokrati.

FÖRETAGENS EKONOMI

Ett företag kan tillverka produkter såsom kylskåp eller erbjuda tjänster som att göra webbplatser. Produktionen ger företagen intäkter. Intäkterna används till att producera ännu mer, men givetvis även till löner, långsiktiga investeringar och till vinst åt dem som äger företaget.

När ett företag går bra och säljer mycket kan de anställda få bättre löner. Då kan fler människor öka sin konsumtion. Staten, regionerna och kommunerna får in mer pengar i skatt och kan då öka kvaliteten i exempelvis skola och sjukvård.

Produktionsfaktorer

Ett företag behöver vissa resurser för att fungera, så kallade produktionsfaktorer.

- ◇ Arbete - personerna och kunskapen som företaget behöver.
- ◇ Naturresurser - det som behövs för att tillverka en produkt, till exempel mjöl i ett bageri och timmer i ett sågverk.
- ◇ Kapital - byggnader och maskiner som är nödvändiga för att kunna producera en vara eller en tjänst.

Svenska produktionsfaktorer

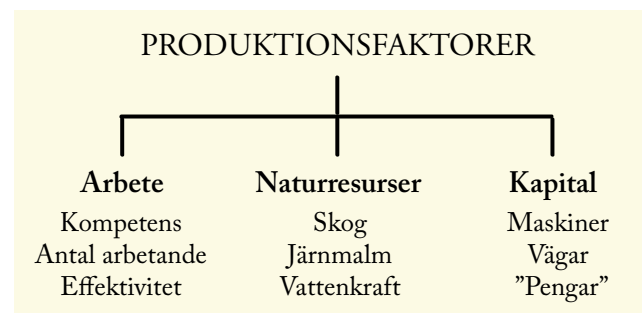
Länder använder sin arbetskraft på olika sätt. I Sverige, och i andra rika länder, produceras många varor och tjänster på kort tid av få personer. Varje arbetande person har en hög produktivitet.

Den svenska arbetskraften har i genomsnitt hög utbildning och många avancerade maskiner till sin hjälp. Lönerna är höga. Den svenska arbetskraften är dyr i ett internationellt perspektiv. I ett land som Vietnam är det tvärtom. Arbetskraften är

VAD INGÅR I BRÖDPRISET? Agnes köper bröd för 20 kronor i sin närbutik. Varför kostar det just 20 kronor?	
BAGERIET	
Lön	4 kr
Pålägg för kostnader (lokalhyra, råvaror, administration, reklam med mera)	4,60 kr
Vinst	2 kr
NÄRBUTIKEN	
Lön	3 kr
Pålägg för kostnader	2 kr
Vinst	2 kr
STATEN	
Moms	<u>2,40 kr</u> 20 kr

billig (låga löner) och produktiviteten är lite lägre än i Sverige. Sveriges ekonomi är ett bra exempel på hur god tillgång till utbildad arbetskraft, naturresurser och kapital ger en positiv ekonomisk utveckling.

Det är inte bara företagen som gynnas av en hög kvalitet på de svenska produktionsfaktorerna. Staten, regionerna och kommunerna blir också effektiva när kunnig arbetskraft och välutvecklad teknik kan användas.

OFFENTLIG EKONOMI

Staten, regionerna och kommunerna har rätt att beskatta invånarna och företagen för att få in pengar. Under ditt liv kommer du att betala cirka sju miljoner kronor i skatt. Personer som yrkesarbetar betalar mer pengar i skatt än de får tillbaka. Barn, ungdomar och pensionärer "kostar" nämligen samhället resurser.

Pengarna i stat, regioner och kommuner utgör den offentliga ekonomin. En stor del av skatten går till olika bidrag och service som ges till oss medborgare, till exempel vård, skola, rättsväsende, försvar, kollektivtrafik och vägar.

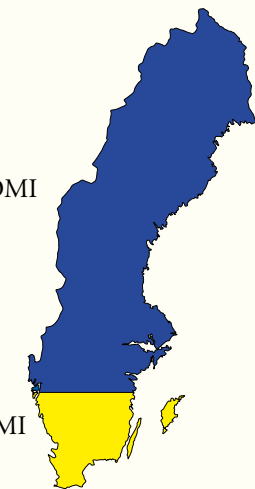
Offentlig förvaltning

Politikerna beslutar om hur våra gemensamma resurser ska fördelas och användas i samhället. För att politikerna ska kunna genomföra sin politik finns cirka 1,3 miljoner anställda som får sin lön

SVERIGES EKONOMI

PRIVATEKONOMI
OCH
FÖRETAGENS EKONOMI
82 %

OFFENTLIG EKONOMI
18 %

Samhällsekonomi omfattar alla ekonomiska aktiviteter i samhället, både privat och inom företag, stat, regioner och kommuner.

från staten, regionerna eller kommunerna. Organisationen med stat, region och kommun som genomför politikernas beslut kallas offentlig förvaltning.

ÖVNING: KERIM OCH VÄLFÄRDEN

Kerim bor 13 kilometer från sin skola och åker skolbuss. Det kostar kommunen 1200 kr/månad. Hans undervisning kostar ungefär 500 kronor per dag och varje skollunch 25 kronor. Kerim simtränar. Varje besök i simhallen kostar Kerim 20 kronor. Egentligen är kostnaden 85 kronor, men kommunen subventionerar varje bad med 65 kronor. Kerim bröt benet när han spelade hockey förra säsongen. Vården han fick då kostade 54000 kronor. All den här välfärden bekostas av Kerims föräldrar och alla andra skattebetalare. När Kerim börjar arbeta kommer han att betala skatt. Då är det hans tur att betala till samhället och för den tidens välfärd. Utgå från frågorna och berätta vad du har för åsikt. Motivera.

Tycker du att föräldrarna till de ungdomar som måste åka buss till skolan ska betala bussresorna ur egen ficka?

Tycker du att kommunen ska sluta subventionera inträdet till badhuset och i stället sänka skatten så att ett besök på badhuset kommer att kosta 85 kronor?

Tycker du att privata försäkringar, som i det här fallet Kerims föräldrar betalar, ska betala vården om man till exempel bryter benet?

Ska alla betala lika mycket pengar i skatt till staten, regionerna och kommunerna?

Ska alla betala lika stor andel av sin lön i skatt?

KOMMUNERNAS EKONOMI

Kommunerna styrs av politiker som väljs vid kommunalvalet. Enligt lag måste kommunerna ha en budget i balans, det vill säga att intäkter och kostnader måste vara lika stora. Kommunerna får in pengar från skatt, bidrag från staten och avgifter.

Kommunernas intäkter

De största intäkterna för kommunerna är kommunalskatten. Alla med inkomst betalar en lika stor andel av sin inkomst i skatt till kommunen de bor i. Om en kommun tar ut 20% i kommunal skatt innebär det att 20 kronor betalas till kommunen för varje intjänad hundralapp. Det kallas proportionell skatt.

Kommunernas övriga intäkter kommer från staten i form av statsbidrag till bland annat skolan och från avgifter för barnomsorg, hemtjänst, vatten, avlopp och renhållning.

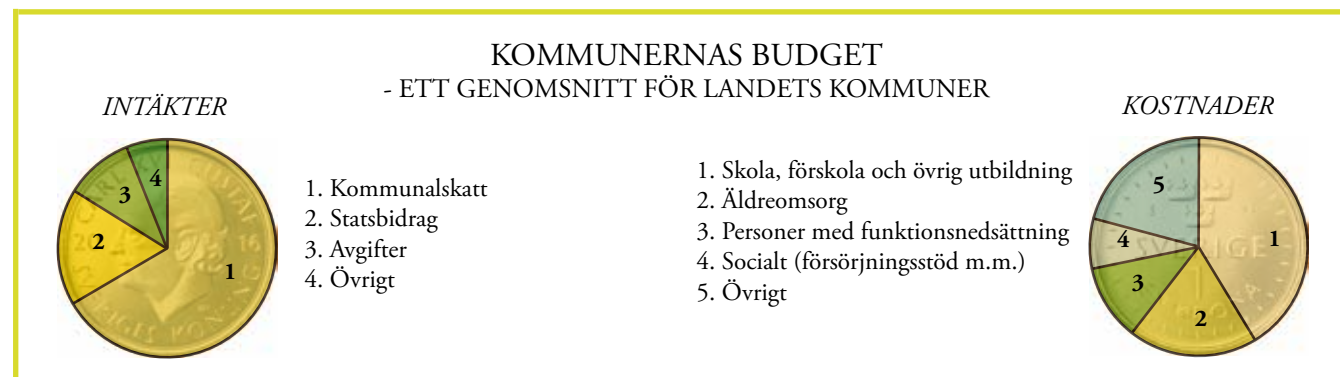
Kommunernas kostnader

Den största kostnaden för kommunerna är löner till de anställda. Kommunerna har även stora kostnader för fastigheter såsom skolor och vårdhem, för gator och vägar samt för vatten och avlopp.

Äldrevården står för en stor del av kommunernas budget.

För att klara av en stor kostnad, såsom att bygga en ny grundskola, kan den enskilda kommunen behöva låna pengar. Det är då nödvändigt att planera budgeten på lång sikt. Då klarar kommunen av att betala av skulden och räntorna för den.

REGIONENS EKONOMI

Regionerna styrs av politiker som väljs i regionvalet. Deras viktigaste uppgift är att ansvara för sjukvården inom länet. Sjukvård och läkemedel är en viktig uppgift för regionerna. De står för drygt 90% av regionens kostnader. Regionens andra stora uppgifter är kollektivtrafik och regionplanering.

För att klara de här uppgifterna tas det ut en regionskatt. Den är proportionell, precis som kommunalskatten. Regionerna får även bidrag från staten och intäkter genom avgifter, till exempel när vi betalar för sjukvårdsbesök eller åker med regionens kollektivtrafik.

Både region och länsstyrelse

Både regioner och länsstyrelser har samma geografiska arbetsområde. De har dock olika uppgifter.

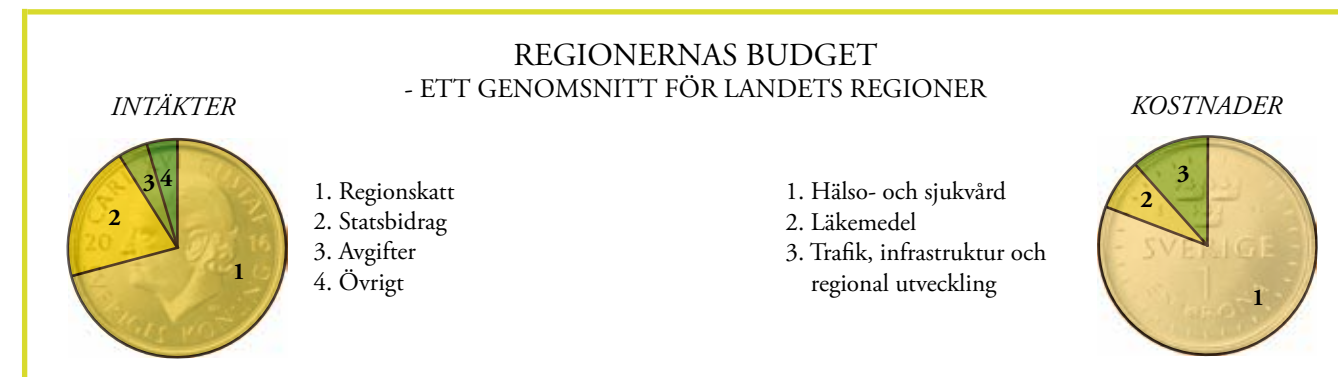
Länsstyrelserna styrs inte av folkvalda politiker utan av en styrelse som är utsedd av regeringen. Länsstyrelsen är statens förlängda arm i regionen. Dess viktigaste uppgift är att se till att riksdagens och regeringens beslut genomförs, till exempel livsmedelskontroll och djurskydd.

Framtiden

Det är svårt att säkert veta något om framtiden. Inom vissa områden går det dock att med stor säkerhet veta vad som kommer att hända. Det gäller exempelvis den framtida åldersfördelningen av befolkningen. Sverige kommer att få en allt större andel äldre. Eftersom det är regionerna som tillsammans med kommunerna ansvarar för hälso- och sjukvård kommer deras kostnader att öka.

Sjukvården finansieras med skattepengar och avgifter från dem som behöver vård.

ORD OCH BEGREPP I KAPITLET

Arbetsgivare En person som har anställda och betalar ut lön.

Arbetsgivarorganisationer Organisationer som organiserar arbetsgivarna.

Arbetsmarknad Där avlönat arbete utförs.

Arbetsmarknadens parter Arbetstagare och arbetsgivare på arbetsmarknaden.

Arbetsmarknadslagar Lagar som reglerar arbetsmarknaden, t.ex. lagen om anställningsskydd, arbetsmiljölagen och medbestämmandelagen.

Arbetstagare En person som är anställd och får lön.

Entreprenör En nyfiken person som har bra självförtroende, tar initiativ och genomför idéer.

Grundskola Alla barn och ungdomar som är bosatta i Sverige måste gå i grundskolan, den är obligatorisk.

Kollektivavtal Avtal som reglerar arbetsmarknaden.

Lockout Arbetsgivaren stänger ute arbetarna från arbetsplatsen. Ingen lön betalas ut.

Lön Priset på arbete.

Löneskillnad Olika lön som kan bero på att de anställda har olika utbildning och ansvarsområden. En del av löneskillnaderna beror på kön.

Löntagarorganisationer Fackföreningar som organiserar löntagare.

Orsaker till olika yrkesval Ungdomars val av gymnasieutbildning påverkas av kön, föräldrarnas utbildningsnivå och om föräldrarna är svenskar med utländsk eller svensk bakgrund.

Strejk Arbetsvägran. Ingen lön betalas ut.

Utbildning och globalisering Arbetsmarknaden i Sverige behöver en välutbildad arbetskraft med goda språkkunskaper samt med kunskap om och förståelse för andra kulturer.

FLER ORD OCH BEGREPP

Allmän visstidsanställning En tidsbegränsad anställning under högst 24 månader under en femårsperiod. Kallades tidigare för projektanställning.

Anställningsform Hur man är anställd (tillsvidare, vikariat, allmän visstidsanställning, säsongsanställning eller provanställning).

Arbetsrätt Lagstiftning som reglerar förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare.

Bemanningsföretag Ett företag som hyr ut arbetskraft till andra företag.

Bransch Ett samlingsnamn för företag med liknande verksamhet och/eller ett yrkesområde inom näringslivet.

Globalt samhälle Påverkan, utbytet och beroendet som globaliseringen ger med ökade kontakter mellan människor, företag och politiker i hela världen.

Provanställning En person anställs på prov. Anställningen får som längst vara sex månader.

Skolplikt Barn i vissa åldrar måste enligt lag gå i grundskolan.

Säsongsanställning Anställningsform där arbete endast utförs under vissa årstider, t.ex. snöskottning, bärplockning och turistverksamhet.

Tillsvidareanställning Kallas även fast anställning. En anställning som inte är tidsbegränsad. Gäller tills någon part säger upp anställningen.

Vikariat En tidsbegränsad anställning. En vikarie ersätter någon på arbetsplatsen, t.ex. någon som är föräldraledig, har semester eller är sjuk.

FRÅGOR TILL TEXTEN

s. 148

1. Vad är högre utbildning?
2. Vad finns det för utbildningsvägar för personer som inte går gymnasiet efter grundskolan?

s. 149

3. Vilka skillnader finns det mellan pojkars och flickors val av utbildning?

s. 150

4. Vad är en arbetsmarknad?
5. Vad är en arbetstagare?
6. Vad är en arbetsgivare?
7. Ge exempel på yrkesområden där många svenskar arbetar.
8. Varför är det viktigt att det finns välutbildade i Sverige (och även i andra länder)?

s. 151

9. Varför bildades fackföreningar?
10. Namnge några stora fackföreningar och arbetsgivarorganisationer.

s. 152

11. Välj två lagar som finns på arbetsmarknaden och beskriv vad de innebär.

s. 153

12. Vad är ett kollektivavtal?
13. Vilka är det som förhandlar fram ett kollektivavtal?
14. För vem gäller kollektivavtalen?
15. Vad är en strejk?

16. Vad är en lockout?

s. 154

17. Vilka ansvarsområden på en arbetsplats kan ge hög lön?
18. Ange tre förklaringar till varför kvinnor har lägre inkomst än män.

s. 155

19. Vad är en entreprenör?
20. Varför är entreprenörskap viktigt i en globaliserad värld?

FRÅGOR ATT DISKUTERA

21. Vilka är mest studiemotiverade i skolan, pojkar eller flickor? Om det är någon skillnad, vad beror den på?
22. Tycker du att mönstret hur pojkar och flickor väljer program till gymnasiet ska förändras? Om ja, hur ska förändringen genomföras?
23. Tycker du att det ska vara en jämn könsfördelning av studenter på högskolor/universitet? Om ja, hur ska förändringen genomföras?
24. Är det bra med kollektivavtal? Vad skulle hända om det inte fanns några? Vad skulle hända om fackföreningarna fick mer makt? Mindre makt?
25. Vilka för- och nackdelar finns det med ett medlemskap i en fackförening?
26. Vad kan göras för att minska löneskillnaderna mellan män och kvinnor?
27. Män ägnar mer tid till betalt arbete och kvinnor till obetalt. Är det något som behöver förändras för att öka jämställdheten? Om ja, hur ska förändringen gå till?

NÅGRA PERSPEKTIV PÅ STYRELSESKICK

Länder är olika stora, har olika historia och olika stora inslag av demokrati. Därför har det uppstått en mängd olika styrelseskick hur den politiska makten styr i respektive land.

Enhetsstater

I en enhetsstat gäller samma lagar i hela landet. Det nationella parlamentet i en enhetsstat (riksdagen i Sverige) beslutar om lagar och skatter. Enhetsstater är uppbyggda utifrån folksuveränitetsprincipen.

Federala stater

I federala stater finns delstater, med ett visst självbestämmande, som tillsammans bildar en stat, till exempel Etiopien och Ryssland. Delstaterna har egna parlament som folket i respektive delstat har valt. Delstatsparlamenten beslutar i vissa frågor och det nationella parlamentet i andra. Federala stater är uppbyggda utifrån maktodelningsprincipen.

Enkammersystem

Systemet, med endast ett parlament i en stat, kallas enkammersystem. Det nationella parlamentet kan

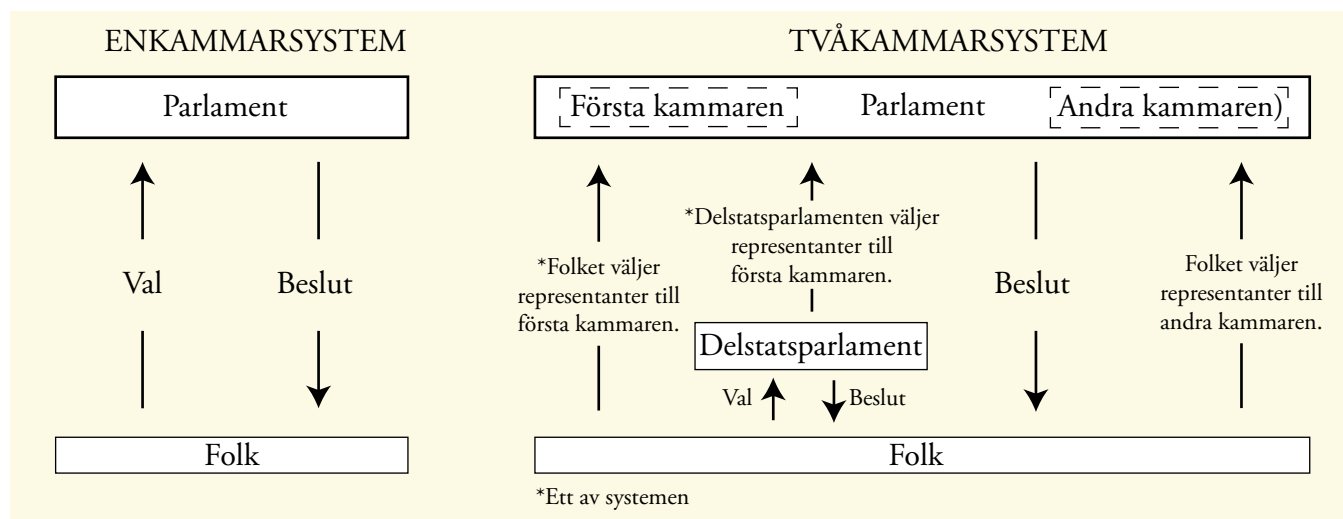
ge regioner ett visst självbestämmande. I Sverige kallas det kommunalt självstyre.

Tvåkammersystem

En del länder har två kammare på nationell nivå. De har ett tvåkammersystem. Namnet på de två kamrarna är första kammaren (kallas även överhus eller senat) och andra kammaren (kallas även underhus, representanthus eller nationalförsamling).

De folkvalda politikerna i delstatsparlamenten utser representanter till första kammaren, till exempel i Tyskland. Folket kan även direkt rösta in politiker i första kammaren, till exempel i USA. I första kammaren får alla olika geografiska områden i landet lika många representanter oavsett hur många som bor där. Till den andra kammaren väljer hela folket.

Hur makten fördelas mellan den första och den andra kammaren är olika beroende på vilket land det gäller. Ett syfte med tvåkammersystemet är att alla regioner/delstater i landet ska representeras på nationell nivå.

USA - ETT EXEMPEL

USA består av 50 delstater, bland andra Kalifornien, Texas och Alaska. USA (Amerikas förenta stater) är en federal stat. Delstaterna och deras delstatsparlament beslutar i vissa frågor gällande exempelvis skola, socialpolitik och viss lagstiftning. Delstaternas beslut måste stämma överens med USA:s författning.

Kongressen - senaten och representanthuset

Folket i respektive delstat röstar fram två representanter till senaten (första kammaren). I senaten sitter 100 ledamöter. Systemet ger små delstater stort inflytande.

För att fördela makten väljer folket även politiker till representanthuset (andra kammaren). Där sitter 435 ledamöter. De folkrika delstaterna har fler representanter än delstaterna med ett lägre invånarantal.

Senaten och representanthuset kallas tillsammans för kongressen. Kongressen kan sägas motsvara riksdagen i Sverige. Kongressen beslutar om vissa lagar, skatter och statliga utgifter.

Presidentialism (presidentstyre)

Vart fjärde år röstar folket i USA fram 538 personer som kallas elektorer. Elektorerna röstar i sin tur fram en president.

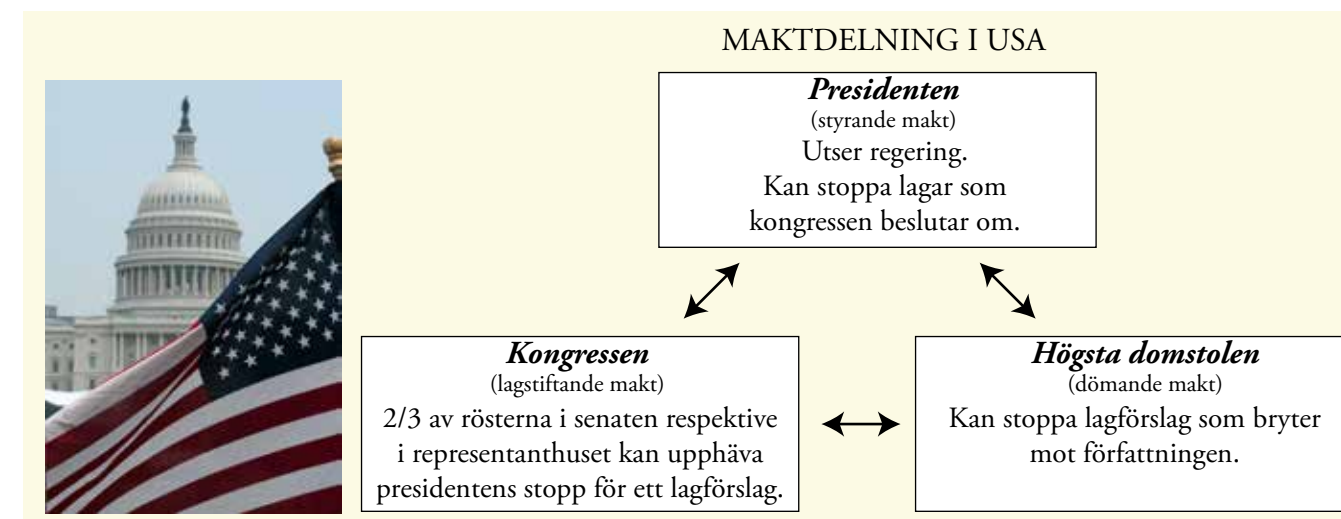
Presidenten har mycket stor makt och är både stats- och regeringschef. USA:s styrelseskick kallas presidentialism (presidentstyre). I länder som har ett parlamentariskt styrelseskick väljer det folkvalda parlamentet regeringschef.

Presidenten utser sin egen regering. Presidenten föreslår lagar och genomför kongressens beslut.

Maktodelning

I USA gäller maktodelningsprincipen. Makten delas mellan kongressen (lagstiftande), presidenten (styrande) och högsta domstolen (dömande). Både kongressen och presidenten kan stoppa ett förslag.

Högsta domstolen kan också stoppa ett förslag, men bara om det strider mot USA:s författning. Tanken är att de tre olika makterna (lagstiftande, styrande och dömande) ska kontrollera varandra och därmed förhindra maktmissbruk.

STATS- OCH STYRELSESKICK - EN ÖVERSIKT

Begreppen stats- och styrelseskick ligger nära varandra i betydelse. Ibland används de som synonym-er.

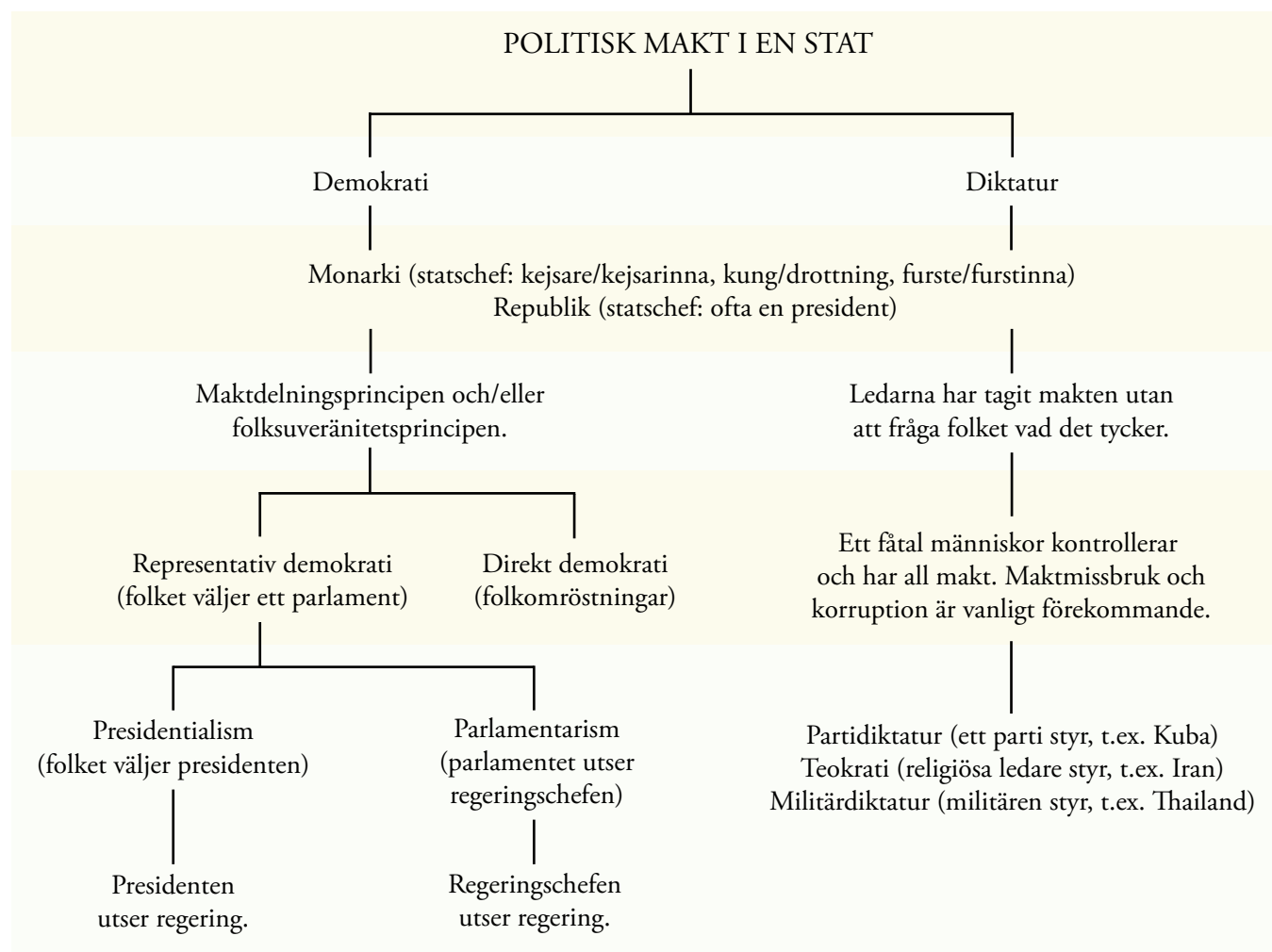
När statsskicket är demokratiskt har medborgarna stort inflytande över den politiska makten och kan delta i fria och hemliga val. I en diktatur har medborgarna endast ett litet inflytande.

Statsskicket regleras i en författning (konstitution, grundlag), till exempel om staten är en monarki eller republik. Sverige är ett av de få länder

i världen som tillämpar folksuveränitetsprincipen. Övriga länder använder sig av maktdelningsprincipen.

I författningen står hur medborgarna ska representeras på politisk nivå. Idag är det representativ demokrati i alla demokratiska länder.

Regeringschefen kan utses på olika sätt. I en stat med presidentialism väljer folket president som blir både stats- och regeringschef. I en stat med parlamentarism väljer parlamentet regeringschef.

ORD OCH BEGREPP I KAPITLET

Demokratiskt statsskick En stat med grundläggande mänskliga fri- och rättigheter och regelbundet återkommande fria och hemliga val med allmän och lika rösträtt för alla medborgare.

Diktatoriskt statsskick Motsatsen till ett demokratiskt statsskick.

Folksuveränitetsprincipen Det folkvalda parlamentet (riksdagen i Sverige) har "all" makt. Den tillämpas exempelvis i de nordiska länderna.

Författning Skrivna dokument som bestämmer hur makten i en stat ska fördelas, utövas och kontrolleras.

Maktdelningsprincipen Makten i en stat delas upp i en styrande, en beslutande och en dömande del.

Parlamentarism Parlamentet utser statschef, t.ex. i Sverige, där regeringen behöver stöd av ett folkvalt parlament för att genomföra sin politik.

Presidentialism Även presidentstyre. Folket väljer stats- och regeringschefen.

Stat Ett geografiskt område som andra stater har godkänt. Varje stat har en regering.

Statsskick Sättet som den politiska makten i en stat fördelas på.

Styrelseskick Sättet som den politiska makten styr staten på.

Sveriges grundlag Sverige har fyra grundlagar - successionsordningen, regeringsformen, tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen.

FRÅGOR TILL TEXTEN

s. 194

1. Vad är statsskick?
2. Vad är styrelseskick?

FLER ORD OCH BEGREPP

Anarki Ingen bestämmer och alla kan göra vad de vill. Enligt en tolkning av begreppet innebär det att det inte finns någon härskare, regering eller statsmakt. En annan tolkning är kaos med avsaknad av lag och ordning.

Offentlig handling Material hos myndigheter som allmänheten har rätt att läsa.

Suverän stat En självständig stat som inte lyder under någon främmande makt.

s. 195

3. Hur delas makten upp enligt maktdelningsprincipen?
4. Nämn två grundlagar i Sverige och beskriv kort vad de innebär.

s. 196

5. Ange några kriterier för ett demokratiskt statsskick.
6. Beskriv kort vad som är typiskt för en diktatur.

s. 197

7. Namnge fem fullvärdiga demokratier, fem demokratier med anmärkning, fem hybridregimer och fem diktaturer i världen.

s. 198

8. Vad finns det för fördelar med ett tvåkammerssystem?

FRÅGA ATT DISKUTERA

9. Vad tror du Winston Churchill menade med "Democracy is the worst form of government, except for all the others."

HOTBILDER

Det finns annat än väpnade konflikter som hotar våra samhällen. Varje land har olika hotbilder beroende på geografiskt läge, ekonomisk situation och historia.

Teknisk sårbarhet

Dagens moderna samhälle är beroende av tekniska lösningar för exempelvis tågtrafik och informationslagring. Det gör samhället känsligt för störningar såsom sabotage och olyckor.

Naturkatastrofer

Det finns många naturliga hot. De kan inte förhindras, men skadorna kan minskas genom att det exempelvis byggs skyddsvallar mot översvämningar och konstrueras jordbävningssäkra hus.

Olyckor på grund av människan

Stora olyckor, till exempel i kärnkraftverk, orsakade av säkerhetsbrister eller av den ”människa faktorn” inträffar ständigt. De kan i vissa fall förebyggas med bättre teknik.

Klimatförändringen

Klimatförändringen kommer att minska jordbrukets avkastning i negativ riktning. Det kan leda till livsmedelsbrist i drabbade områden och stora folkomflyttningar.

Internationell organiserad brottslighet

Den organiserade brottsligheten handlar till exempel om skattebrott, droghandel och människohandel. I brottslighetens spår följer korruption, våld och därmed osäkra samhällen.

WHO definierade det nya coronaviruset (covid-19) som en pandemi i mars 2020.

Osäkra stater

När folket i ett land protesterar mot sina politiska makthavare kan det leda till positiva resultat, till exempel om en diktator störs. I värsta fall kan protesterna leda till ett ökat förtryck och flyktingkatastrofer.

Ned- eller upprustning

Många länder skickar militär personal till andra länder för att bevara freden där. I takt med en försämrad ekonomi drar dock många länder ner på detta stöd.

Det finns länder som satsar mycket på militär upprustning, till exempel Ryssland och flera centralamerikanska länder. Militären i Centralamerika kämpar mot olika kriminella organisationer.

Pandemier

En pandemi är en infektionssjukdom som får stor spridning globalt. Pandemier kan orsaka många dödsfall och nedgång i världsekonomin. Genom att ha stora lager av sjukvårdsutrustning och snabbt få fram vaccin kan skadorna minskas.

EN BÄTTRE VÄRLD

År 2000 satte FN upp åtta millenniemål, mål för en hållbar utveckling, för 2000-2015. När målen utvärderades visade det sig att det har blivit bättre, men mycket fanns kvar att göra.

Globala målen

FN:s generalförsamling antog hösten 2015 nya mål för en hållbar utveckling i världen. Målen kallas de globala målen för hållbar utveckling. På webbplatsen globalamalen.se finns mycket information om dem. Målen skall vara uppnådda 2030 och finns beskrivna i Agenda 2030.

Det finns 17 mål och 169 delmål i Agenda 2030. Målen täcker in alla områden inom hållbar utveckling, till exempel fattigdom, hunger, hälsa, utbildning, jämställdhet, vatten, energi, ekonomisk tillväxt, infrastruktur, ojämlikhet inom och mellan länder, bosättningar, konsumtions- och produktionsmönster, klimatförändringen, haven, ekosystem, fred och internationellt samarbete för en hållbar utveckling.

ORD OCH BEGREPP I KAPITLET

Agenda 2030 Innehåller FN:s mål för en hållbar utveckling 2016-2030.

Folkrätt Internationella lagar och avtal som reglerar relationerna mellan stater.

Generalförsamlingen Varje stat har en röst oavsett befolkningsstorlek och ger rekommendationer till hur problem ska lösas.

Hotbild Hotbilder mot ett land kan t.ex. vara naturkatastrofer, terrorism eller krig.

Millenniemål FN:s mål för en hållbar utveckling åren 2000-2015.

Säkerhetsrådet Säkerhetsrådet arbetar med fred och säkerhet.

FRÅGOR TILL TEXTEN

s. 203

1. Nämn två aktörer på den internationella arenan. På vilket sätt agerar de?

s. 204-205

2. Vilka tre viktiga arbetsområden har FN?
3. Nämn två av FN:s huvudorgan. Vilken funktion har de?

s. 206

4. Vilka tre typer av organiserat våld finns det?
5. Nämn två förklaringar till varför konflikter uppstår.

s. 207

6. Ge några exempel inom vilka områden folk-rätten reglerar relationerna mellan stater.

s. 208

7. Ge några exempel på hot mot samhället.

s. 209

8. Nämn tre av de tolv föreslagna målen.

FRÅGA ATT DISKUTERA

9. Vilket/vilka av de 17 nya målen anser du vara svårast att uppnå?